

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מאורות

עיונים בספר תהילים ובפרשת השבוע

גיליון י"ג

תשע"ד

חשוון 483

ברכת בורא פרי האדמה

בעיקרה, ברכה זו מתברכת על פירות הארץ שאינם מן העץ. כשהגזע שמעל פני האדמה כלה וחוזר וגדל בעונה הבאה משורשיו – אזי החלק הנאכל נחשב לפרי הארץ וכולל פירות (כגון דלעת), עלים (כגון חסה) וזרעים (כגון חמשת מיני דגן לא מבושלים).

מברכים בורא פרי האדמה ולא בורא פרי הארץ, כלשון הכתוב: "מראשית כל פרי האדמה".

אתייחס לשני דיונים סביב ברכה זו:

הראשון, מחלוקת חכמים ורבי יהודה מה יש לברך על ירקות. דעת חכמים: בורא פרי האדמה, ורבי יהודה: בורא מיני דשאין. רבי יהודה סובר שצריך להיות היכר בברכה לכל מין ומין ולכן אין לברך ברכה כוללת, "בורא פרי האדמה", אלא להתייחס לפרט המדובר. הוא למד זאת מהגמרא, שכתוב "ברוך ה' יום יום". כשם שבזמנים השונים יש לברך ברכה מיוחדת ליום שנמצאים בו, כגון שבת ויום טוב, כך גם יש לייחד לכל מין ומין ברכה לפי עניינו.

הרב קוק בעין איה מסביר שקיימת מחלוקת ברמת החיוב המצופה מהאדם ביחס להשגת החכמה האלוקית ודרכי טובו. יש חכמה כללית הדומה ללילה, כנאמר "כי אראה שמיד, מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת". (לכן גם תחילת הלילה נקרא ערב, מלשון מעורבב, לעומת הבוקר, מלשון מבוקר, מאובחן). האמונה בכללה אינה צריכה להתפרט, אלא מספיקה הידיעה שה' עשה, עושה ויעשה את כל המעשים. לעומתה, יש חכמה היורדת לאבחנה דקה בשכל המתחלף בין חלקי החכמה, שכל חלק פותח הכרה נוספת של הבורא. היא משולה ליום שבו רואים כל פרט. הרב סובר שחכמה זו נעלה ועושה רושם רב יותר

על האדם. לכן רבי יהודה סובר שיש לדייק בכל מין ומין, שנגלה דרך אורחות הטבע השונים את מעשי ה' לעומקם, ואילו חכמים סוברים שאי אפשר לצפות זאת מכל אדם ולכן מספיק האמונה הכללית. ההלכה נפסקה כמו חכמים. האם מכאן למדים משהו לגבי סוגיית העדיפות שבין אמונה תמימה לאמונה חקרנית ביחס לציבור בכללו? נקודה למחשבה.

יש הלכה נוספת המתייחסת לברכות כלליות ופרטיות. אדם טעה ובירך "בורא פרי העץ" במקום "בורא פרי האדמה", לא יצא ידי חובתו. אולם אם על פרי העץ בירך "פרי האדמה" – יצא. הסיבה היא, שככל שהברכה כללית יותר היא כוללת גם את הפרט, אך ברכה פרטית, כגון "בורא פרי העץ", אינה יכולה לפטור את פרי האדמה שהרי איננו פרי מהעץ. אבל פרי העץ הוא בכלל פירות האדמה ולכן בדיעבד מועילה ברכת "בורא פרי האדמה".

גם בסוגיה זו מובאת דעת רבי יהודה שאולי תועיל ברכת בורא פרי העץ לפרי האדמה. לשיטתו, החיטה הייתה ותהיה עץ. הכוונה לעץ הדעת, שלדעתו היה חיטה.

הרב קוק מסביר שהאדם הראשון השתמש בעץ הדעת למלא את תאוותו לאכילה גסה והוריד בכך את מדרגתו למשפחות האדמה האוכלים את לחמם בזיעת אפיים. אולם בעתיד ישמש עץ הדעת (החיטה) לאכילה ראויה והאדם לא צריך יהיה להשקיע את עמלו לפרנסתו, אלא ישתמש בדעת כדי להגיע למטרתו הגבוהה כפי שמתאים לצורתו האנושית. אולי אז ברכת "פרי האדמה" הכללית והנמוכה תוכל להתאחד עם ברכת "פרי העץ" הפרטית והגבוהה.

הרב יאיר בן שטרית

מרצה בהתמחות למחשבת ישראל

כיצד יולד עם?

בתחילה משה מסרב לקבל את השליחות, באומרו "מי אנוכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". מה היה קשה למשה? מדוע הוא התנגד?

ברובד הפשוט ניתן לומר שמשה מדבר מתוך ענווה, שאין הוא ראוי לבצע שליחות כה גדולה. ברובד העמוק יותר מתגלה כאן יסוד אמוני חשוב: כיצד דבר חלקי (האדם) יכול לעשות משהו שלם? כלומר, שאלתו של משה היא כיצד אני, רק אדם, יכול לעשות מעשה אלוקי?

הקב"ה עונה למשה ומדגיש את שייכות בני ישראל אליו, "ראה ראיתי את עני עמי" והשליחות שלך, משה, היא, "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". אתה, האדם, תוציא בשליחותי את העם ששייך לי. מכאן שפרשת שמות וספר שמות כולו מביאים לידי ביטוי את הרעיון האמוני והחשוב, שהאדם נברא על ידי הקב"ה כדי לגלות אותו בעולם, כדי להופיע את שמו.

האדם, הבריאה שאינה שלמה, עושה את שצווה עליו בוראו. ובכך, בקיום הציווי, הוא עושה מעשה אלוקי.

לכאורה, בתחילה רק משה רבנו מקבל את התפקיד, אבל כבר בפרשת בא מספר לנו פסוק אחד באופן ברור שגם עם ישראל מצווה למלא את ייעודו ולקיים את התכלית שלשמה הוציאם הקב"ה ממצרים: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (יג, ח). מדוע ה' הוציא אותי ממצרים? בעבור זה, כדי שאקיים את המצוות שהוא ציווה אותי לעשות; כדי שאפרסם את שמו בעולם ואחיה למען מטרה זו.

מכאן לשאלת התכלית. בני ישראל יורדים למצרים ומשתעבדים, הקב"ה מטיל על משה את שליחותו, שולח על מצרים עשר מכות, מוציא את עמו משם, מוליך אותם במדבר ומביאם אל ארץ ישראל.

כל זה לשם מטרה אחת בלבד: כדי שהאדם היהודי יחיה את חייו כאדם מאמין, כמצווה ועושה, וכל מעשיו יזעקו, "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"!

תמר פקטר

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולאנגלית

פרשת שמות פותחת את הספר השני שבחמשת חומשי התורה, המגלם בתוכו את סיפור היווצרותו של עם ישראל. הפרשה מספרת על התחלתו של תהליך הגאולה הראשונה של עם ישראל. למעשה, אין זו סתם גאולה, אלא היווצרותה של אומה. כשקוראים את הפרשה הפותחת בסבלם של בני ישראל ובשוועתם אל הקב"ה, וממשיכה בשליחותו של משה על ידי ה' להוציא את עם ישראל ממצרים, נשאלת השאלה: מדוע הקב"ה מגלגל כך את העניינים? מדוע בני ישראל צריכים היו להיכנס למצרים כשהמטרה הייתה שבסוף יצאו משם?

כותב רבי צדוק הכהן מלובלין, בספרו "דברי סופרים", שגאולת ישראל נוצרת לאחר הייאוש. היא מתחילה ממקום שלשכל האנושי קשה לתפוס. ניתן לראות שהצעד הראשון של הקמת האומה הישראלית היה לאחר ייאוש מוחלט: לידת יצחק אבינו שנולד לאברהם ושרה אחרי שכבר הפסיקו לחלוטין להאמין שעוד ייוולד להם ילד.

בפרשתנו מסופר על סבלם של בני ישראל הכורעים תחת עול העבדות עד שהם מגיעים בהדרגתיות למצב של ייאוש מוחלט:

"ויואנחו בני ישראל מן העבודה [...]"

"ויוזעקו ותעל שוועתם [...]"

"וישמע אלוהים את נאקתם"

מה שהתחיל באנחתם של בני ישראל הפך לזעקה של ממש, עד שהגיע לשוועה ותחנונים, ולבסוף לנאקה, קריאה הנעשית כבר כמעט ללא קול, מתוך ייאוש מוחלט.

קובץ הפסוקים הללו מסתיים במילים "וידע אלוקים".

ידעה – לשון חיבור, "והאדם ידע את חוה אשתו" (בראשית ד, א).

דווקא ברגע הייאוש המוחלט, בשלב שבו בני ישראל קוראים חלושות מתוך קושי גדול כל כך בלי לדעת אם תהיה תשובה, דווקא אז קורה החיבור בין הקב"ה לבני ישראל. ברגע זה ממש הקב"ה יודע את בניו ונמצא אתם בסבלם. זה מסמל את תחילתו של תהליך גאולתם.

אחד הרעיונות החשובים בפרשה בא לידי ביטוי בשיח שבין הקב"ה למשה במעמד הסנה הבוער.

במעגלי העם היהודי

ציונות דתית

ברוריה מכמך

הציונות הדתית ממשיכה למעשה את פועלם של רבנים כמרדכי אלישברג, שמואל מוהליבר ונפתלי צבי ברלין (הנצי"ב) שהיו מהמנהיגים הבולטים בתנועת חב"ת ציון. הגורמים המשותפים לציונות החילונית והדתית יצרו ביניהן בו-זמנית קרבה ומתח. נקודת המפנה התחוללה עם ייסוד תנועת המזרחי בשנת 1902 על ידי הרב יצחק יעקב ריינס וההיסטוריון זאב יעבץ, וכניסת העולם הדתי והרבני לפוליטיקה ממוסדת. מצע התנועה שנוסח בוועידה הראשונה של המזרחי שהתקיימה בוויילנה ב-1904,

קובע כי שמירת השבת והשיבה לארץ ישראל מהווים בסיס עיקרי לדרכה של התנועה.

בניגוד לחלקים בציבור הדתי שטענו כי גאולת העם והארץ יתקיימו רק עם ביאת המשיח ואין לדחוק את הקץ, הציונות הדתית ראתה את התמיכה בלאומיות היהודית ובהקמת מדינת ישראל חובה הנובעת מתורת ישראל. בעקבות העמקת התפיסה התרבותית חילונית של התנועה הציונית, פרשו בשנת 1912 חלק מאנשי הציונות הדתית והתחברו לגופים חרדיים.

עם זאת, העמיקה הציונות הדתית את תפישתה בדבר שילוב תורה ועבודה, ודגלה במיזוג אמונה בדת ישראל עם הגשמה חלוצית. ב-1922 קמה תנועת הפועל המזרחי שהתמקדה בהקמת קיבוצים ומושבים באזורי הפריפריה. שבע שנים לאחר מכן נוסדה תנועת בני עקיבא שנועדה להוות מסגרת לחינוך בלתי פורמלי המשלב קיום מצוות יחד עם פעילות חלוצית והתיישבותית. בוגרי התנועה שימשו גרעין להגשמת יעדי ההתיישבות שלה.

בין הבולטים באנשי הציונות הדתית בארץ ישראל היו האדמו"ר ר' יהושע שפירא שעבר לגור בכפר פינס, המושב הדתי הראשון, הראי"ה קוק שנועד בקשריו עם ההתיישבות החלוצית בארץ, משה אונא שהיה ממקימי קיבוץ טירת צבי, הרב צבי משה נריה שייסד ב-1940 את ישיבת כפר הרוא"ה ועוד רבים וטובים שקצרה כאן היריעה להזכירם.

אם בראשית דרכה נדחקה הציונות הדתית לשולי הפעילות הציונית ותמכה כמעט בצייטונות במדיניות התנועה הציונית, הרי שבשנות העשרים של המאה העשרים עברה למעמד של תנועה אוטונומית. לאחר מלחמת ששת הימים הייתה היא זאת שנסאה את דגל ההתנחלות בשטחי יהודה, שומרון וחבל עזה והפכה בשנים שלאחר מכן ועד ימינו למעצבת היסטוריה.

כיום ניתן לראות תחומים שבהם הציונות הדתית חותרת ומצליחה לתפוס עמדות מובילות: בחינוך, באקדמיה, בתעשייה, בסגל הפיקוד של צה"ל, בשטחי אמנות שנחשבו קודם לכן מחוץ לתחום, כמו מחול, קולנוע, אמנות פלסטית ועוד. דוגמה נוספת לפריצת דרך היא תופעת לימוד תורה לנשים שרובן ככולן משתייכות לציונות הדתית.

לעיון נוסף

דב שוורץ, הציונות הדתית: תולדות ופרקי אידאולוגיה, ירושלים, 2003